

УДК 342.9

О. Я. Турковський*Голова Дніпропетровського обласного територіального відділення
Антимонопольного комітету України***ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ
ТА ЙОГО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ**

Постановка проблеми. На даний час основною метою державної політики є побудова демократичного суспільства, що ґрунтується на ринковій економіці яка захищена від негативних наслідків проявів зловживань з боку монопольних утворень, картельних змов (антиконкурентних узгоджених дій), недобросовісної конкуренції тощо. Завдання із захисту економічної конкуренції в Україні було покладено на систему антимонопольних органів України, які здійснюють діяльність у сфері формування та реалізації конкурентної політики щодо запобігання і припинення порушень законодавства у сфері захисту економічної конкуренції – Антимонопольний комітет України.

Реалізація державної антимонопольної політики може бути забезпечена вдосконаленням конкурентного законодавства та розвитком ефективності органів відповідного державного контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що тематика удосконалення законодавства про захист економічної конкуренції традиційно вивчається вченими в галузі адміністративного права. Зокрема, до неї зверталися такі дослідники, як З.М. Борисенко, Н.М. Корчак, Н.Л. Станько, М.С. Лайкова, О. О. Плетньова та інші науковці. Разом із тим, окремі аспекти порушеної проблеми залишаються не розглянутими та потребують проведення спеціального дослідження.

Метою статті є дослідження стану законодавства України у сфері захисту економічної конкуренції, що сприятиме вдосконаленню інституційних і правових інструментів застосування цього законодавства.

Виклад основного матеріалу.

В сучасній науковій літературі точиться дискусія щодо головного призначення політики щодо захисту економічної конкуренції: чи це буде «конкуренція та підвищення рівня економіки» чи «конкуренція та підвищення добробуту споживачів»? [9, с. 119-120].

Тому виникає потреба розкрити це питання, щоб виокремити ймовірну мету конкурентного законодавства щодо захисту конкуренції. Щоб це зробити, слід звернутися до законодавства України, яке містить в собі положення, які підкріплюють думку саме про те, що головним призначенням конкурентного законодавства є захист прав споживачів. В преамбулі Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» сказано, що цей Закон визначає правові

засади захисту споживачів від недобросовісної конкуренції [10].

Законодавець визначив, що Законом України «Про захист економічної конкуренції» регулюється питання взаємовідносин суб'єктів господарювання із споживачами у зв'язку з економічною конкуренцією. Також у статті 4 цього ж закону зазначено, що захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів здійснюється органами Антимонопольного Комітету України. Також, досить вагомою вимогою є те, що споживачів виокремлюють як суб'єктів господарської діяльності в якості кваліфікуючої ознаки елементу об'єктивної сторони правопорушень, які мають свій прояв у формі антиконкурентних узгоджених дій, зловживання монопольним становищем, антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, адміністративно-господарських управлінь та контролю [11].

Закон України «Про Антимонопольний комітет України» виокремив пріоритет прав споживачів як один із головних напрямків здійснення основних завдань Комітету – участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України, так і серед принципів його діяльності.

Законодавець приділив достатньо велику увагу до такого суб'єкта господарської діяльності як споживач, так як він своїми діями має вагомий вплив на формування ринкових відносин та на конкуренцію в цілому, проте він все одно не є безпосереднім учасником відносин у сфері конкуренції.

Відносини, які складаються у зв'язку з захистом від недобросовісної конкуренції, регулюються зазначеним Законом, а також Законами України «Про Антимонопольний комітет України», «Про зовнішньоекономічну діяльність», та іншими міжнародними правовими актами і договорами, які ратифіковані Верховною Радою України.

Об'єктами захисту від проявів недобросовісної конкуренції є певний перелік дій, які Закон підрозділяє на три групи:

- 1) неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання;
- 2) створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- 3) неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці [10].

Кожна з цих груп містить у собі певний перелік неправомірних дій, які вчиняються суб'єктами господарювання.

Неможливо визначити поняття і повний перелік видів об'єктів захисту економічної конкуренції, так як конкурентні відносини є мінливими, тому законодавець не встигає вводити в дію нові норми у силу виникнення нових відносин.

В умовах розвитку ринкової економіки актуальним є питання щодо запровадження нових підходів до формування сучасних економічних відносин, зокрема конкурентних.

Нормативно-правові акти України такі як: Закон України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», закріпили повноваження антимонопольних органів щодо здійснення адміністративного контролю над суб'єктами господарювання. Але, існують певні недоліки правового регулювання цих відносин, зокрема, питання визначення видів та строків притягнення до адміністративної відповідальності, підстав та умов зібрання доказів тощо.

Законом України «Про захист економічної конкуренції» визначено перелік порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

Справа про порушення законодавства про захист економічної конкуренції може бути порушена з власної ініціативи АМКУ, або на підставі заяви суб'єкта господарювання чи органів державної влади, які мають на це право. Це законодавчо закріплено у ст. 36 Законі України «Про захист економічної конкуренції», якщо особа може зазнати негативних наслідків подавши таку заяву, вона може надати клопотання до АМКУ і розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції починається з ініціативи антимонопольного органу [11].

Тут можна вести мову про позасудову форму захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання.

Розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції починається з прийняття розпорядження про початок розгляду справи та закінчується прийняттям рішення у справі.

При розгляді справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України:

- збирають і аналізують документи, висновки експертів, пояснення осіб, іншу інформацію, що є доказом у справі, та приймають рішення у справі в межах своїх повноважень;

- отримують пояснення осіб, які беруть участь у справі, або будь-яких осіб за їх клопотанням чи з власної ініціативи.

Для того, щоб встановити наявність складу правопорушення та вивчити всі обставини справи, Антимонопольним органам України слід зібрати та проаналізувати докази. Процес зібрання та надання доказів по справі є процесом доказування.

Доказами у справі можуть бути будь-які фактичні дані, які дають можливість визначити наяв-

ність або відсутність порушення. Ці дані встановлюються такими засобами: поясненнями сторін і третіх осіб, поясненнями службових осіб та громадян, письмовими доказами, речовими доказами і висновками експертів.

За результатами розгляду справ про порушення конкурентного законодавства органи Антимонопольного комітету України приймають рішення згідно зі статтею 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [12].

Порушення законодавства про захист економічної конкуренції тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

На відміну від інших державних органів, Антимонопольний комітет України має право накладати штрафи без звернення до судової установи. АМКУ накладає штрафи на об'єднання, суб'єктів господарювання:

- юридичних осіб;
- фізичних осіб;
- групу суб'єктів господарювання [11].

Розмір штрафу варіюється в розмірі до 1%, 5% або 10% доходу в залежності від виду правопорушення, впливу його на стан конкуренції, розміру збитків, повторності та тривалості, а також має істотне значення фінансове становище правопорушника, тобто його здатність виплатити встановлений розмір штрафу.

Базу, від якої нараховуються ці відсотки, беруть не лише виручку від частини діяльності підприємства, а, навіть, від усієї виручки підприємства. Якщо ж доходу немає або відповідач на вимогу органів Антимонопольного комітету України, голови його територіального відділення не надав розмір доходу, штраф на накладається у розмірі до двадцяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян [11].

Згідно із ст. 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» вчинення дій, які визначені Законом як недобросовісна конкуренція, тягне за собою накладення штрафу у розмірі 5% доходів, якщо виручки немає – штраф накладається у розмірі до десяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Особи, яким завдано шкоду внаслідок вчинення дій як недобросовісна конкуренція, можуть звернутися до суду із позовом про її відшкодування.

Процедура накладення штрафу здійснюється без звернення до судових установ. Судовий порядок розгляду справи передбачається лише у випадках, коли порушник відмовляється сплачувати штраф у встановлені строки. Якщо особа не сплатить штраф у двомісячний термін, то за кожний день прострочення буде стягуватися пеня у розмірі 1,5 % від суми штрафу. У разі несплати штрафів та пені, АМКУ може стягнути їх у судовому порядку. Якщо особа не може сплатити всю суму штрафу одразу, АМКУ своїм рішенням може

розстрочити його сплату. Сума стягнутого штрафу та пені зараховується на рахунок державного бюджету [13, с. 10].

Згідно з нормами «Кодексу України про адміністративні правопорушення» у ст. 164-3 передбачена відповідальність за недобросовісну конкуренцію, ст. 164-14 порушення законодавства про закупівлі, ст. 165-2 порушення порядку формування та застосування цін та тарифів, ст. 166-1 зловживання монополюним становищем на ринку, ст. 166-2 неправомірні угоди з підприємцями, ст. 166-3 дискримінація підприємців органами влади і управління, ст. 166-4 порушення порядку подання інформації та виконання рішень АМКУ та його територіальних відділень тощо. Ці порушення караються штрафом від 5 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [14].

Одразу виникає питання, чому норми, які регламентують види адміністративних правопорушень, які можуть вчинятися посадовими особами державних органів та суб'єктами господарювання, містяться у законі господарського направлення? Ці відносини є класичними адміністративно-владними, які повинні бути закріплені у спеціальному нормативному акті – Кодексі України про адміністративні правопорушення. Скалася така ситуація, що норми, які регулюють відносини в одній сфері, містяться в нормативному акті, який регулює відносини в абсолютно іншій сфері і з іншими учасниками відносин.

Згідно норм законодавства, у разі виявлення порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції, голови територіальних відділень Антимонопольного комітету України складають протоколи про адміністративні правопорушення.

В Законі України «Про Антимонопольний комітет України», а саме в п.3, 9 статті 16 цього Закону сказано, що державний уповноважений повинен складати протоколи, розглядати справи про адміністративні правопорушення, виносити постанови в цих справах, а також у випадках та порядку, передбачених законом, проводити огляд службових приміщень та транспортних засобів суб'єктів господарювання – юридичних осіб, вилучати або накладати арешт на предмети, документи чи інші носії інформації, які можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі незалежно від їх місцезнаходження.

Звернувшись до ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де визначено підвідомчість справ про адміністративні правопорушення, а саме: судді районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення, що суперечить положенню, яке наведене у Законі України «Про Антимонопольний комітет України», де сказано, що цей орган зі спеціальним статусом розглядає справи про адміністративні правопорушення, виносить постанови в цих справах.

Виникає правова колізія, яка ставить запитання: чи можуть взагалі державні уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення у сфері захисту економічної конкуренції [14].

Антимонопольний комітет України не є судовим органом, окрім того, в Україні діє система адміністративних судів, яким підвідомчі справи щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Отже, якщо справи за цими правопорушеннями розглядаються у судовому порядку, то стягнення може бути накладено не пізніше трьох місяців з дня вчинення правопорушення, а при триваючому – не пізніше як через 3 місяці з дня його виявлення [14].

В Законі України «Про захист економічної конкуренції» відсутня норма, яка б містила в собі порядок притягнення до відповідальності органів державної влади та органів місцевого самоврядування за порушення конкурентного законодавства та здійснення діяльності, яка може призвести до недопущення, усунення або спотворення конкуренції. Відсутній правовий механізм, який би регулював діяльність щодо притягнення органів державної влади та органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб до юридичної відповідальності. Ці прогалини призводять до неможливості накладення на ці органи будь-якої юридичної відповідальності за антиконкурентні дії.

Висновки. На сьогодні в Україні створено законодавчу базу й організаційні засади здійснення державної конкурентної політики. Однак, з огляду на наведене, на даному етапі ринкових перетворень, для підвищення ефективності вирішення питань з обмеження монополізму, підтримки і розвитку економічної конкуренції, є необхідність у внесенні певних змін з наступних питань.

1. Оскільки, неможливо визначити поняття і повний перелік видів об'єктів захисту економічної конкуренції (конкурентні відносини є мінливими, законодавець не встигає вводити в дію нові норми у силу виникнення нових відносин), необхідно систематизувати та уніфікувати конкурентне законодавство. Такими заходами щодо систематизації та уніфікації конкурентного законодавства може бути забезпечено повноцінний захист добросовісної конкуренції в Україні та підвищено рівень ефективності застосування норм конкурентного законодавства уповноваженими на це державними органами.

2. Антимонопольний комітет України не є судовим органом, окрім того, в Україні діє система адміністративних судів, яким підвідомчі справи щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції

З огляду на це, було б доцільніше виключити положення щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення органами АМКУ зі ст. 16 Закону України «Про Антимонопольний комітет України».

3. Існує неможливість накладення на органи державної влади та органи місцевого самоврядування будь-якої юридичної відповідальності за антиконкурентні дії. З метою забезпечення накладення юридичної відповідальності за антиконкурентні дії, слушно передбачати в Законі України «Про захист економічної конкуренції» норму, яка б містила в собі порядок притягнення до відповідальності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб за порушення конкурентного законодавства та здійснення діяльності, яка може призвести до недопущення, усунення або спотворення конкуренції.

Література

1. Архангельський Ю. – Про необхідність державного планування ринкової економіки // Економіка України. 2004. № 3 (508). С. 47–53.
2. Плетньова О. О. Адміністративно-правові засади формування системи та правового статусу антимонопольних органів в Україні: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07/ Плетньова О.О. Київ: Б.В., 2010. 19 с.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник 7-ме вид., стер. К.: Знання-Прес, 2008. – 719с.
5. Лайкова М.С. Повноваження Антимонопольного комітету України щодо захисту і підтримки добросовісної конкуренції (організаційно-правовий аспект) 2010. С. 235–241.
6. Станько Н.Л. Основні засади реалізації антимонопольної політики на регіональному рівні // науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. 2003. № 12. С. 185–191.
7. Про Антимонопольний комітет України: закон України від 26 листопада 1993 р. № 3660-ХІІ//Відом. Верхов. Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
8. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-ІV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
9. Корчак Н.М. Мета та задачі конкурентного законодавства України: методологічні підходи визначення / Н.М. Корчак // Господарське право. С. 119–122.
10. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. N 36. Ст. 164.
11. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. 2001. N 12. Ст. 64.
12. Про затвердження Тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 19.04.1994 р. № 5.
13. Борисенко З.М. Санкції за порушення конкурентного законодавства / З. М. Борисенко // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 133. Економічні науки. 2012. С. 9–12.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
15. Річний звіт 2017 р. Антимонопольний комітет України. К., 2017. 298 с.

Анотація

Турковський О. Я. Правова основа діяльності Антимонопольного комітету України та його територіальних підрозділів. – Стаття.

У статті проаналізовано правову основу діяльності Антимонопольного комітету України та його територіальних підрозділів. Запропоновано конкретні шляхи удосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Ключові слова: антимонопольна політика, законодавство про захист економічної конкуренції, функціонування монополій, обмеження монополізму, захист конкуренції, припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

Аннотация

Турковский А. Я. Правовая основа деятельности Антимонопольного комитета Украины и его территориальных подразделений. – Статья.

В статье проанализировано правовую основу деятельности Антимонопольного комитета Украины и его территориальных подразделений. Предложены конкретные пути усовершенствования действующего законодательства в исследуемой сфере.

Ключевые слова: антимонопольная политика, законодательства о защите экономической конкуренции, функционирование монополий, ограничение монополизма, защита конкуренции, прекращение нарушений законодательства о защите экономической конкуренции.

Summary

Turkovskiy O. Ya. Legal basis of the activity of the Antimonopoly Committee of Ukraine and its territorial units. – Article.

In February 1992, the history of the development of legislation on the protection of economic competition in Ukraine began. The Law of Ukraine "On Limitation of Monopoly and Preventing Unfair Competition in Entrepreneurial Activities" was adopted. A legal framework for the protection of competition in Ukraine was created.

The Law of Ukraine "On the Antimonopoly Committee of Ukraine" defines the authorized body in the field of competition protection – the Antimonopoly Committee of Ukraine, its tasks and powers are established.

The basic legislation on competition protection in Ukraine is gradually being improved.

The implementation of the state antimonopoly policy can be ensured by the development of competition law and the improvement of the effectiveness of the bodies of appropriate state control.

Therefore, the priority task for the competitive policy of a modern European state is effective protection of competition and synchronization of Ukrainian legislation in the field of protection of economic competition with European legislation.

This publication presents a study of the state of Ukrainian legislation in the field of the protection of economic competition, the purpose of which is to improve the institutional and legal tools for the application of this legislation.

Key words: antimonopoly policy, legislation on the protection of economic competition, functioning of monopolies, restriction of monopoly, protection of competition, termination of violations of legislation on the protection of economic competition.

УДК 342.9

С. В. Шахов

кандидат юридичних наук, народний депутат України

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ УМОВ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Ефективність норм адміністративного права багато в чому залежить від низки факторів, що пов'язані не тільки з процесом їх реалізації, але й процесом їх «створення» та сприйняттям суспільством. В правовій доктрині цілком слушно наголошується, що норма права створюється в реальній сукупності суспільних відносин, на основі і в рамках існуючого суспільного буття і суспільної свідомості. Саме тому характер взаємозв'язку правової норми з різними сторонами суспільного життя і визначає ті умови, які в кінцевому рахунку забезпечують ефективність її дії [1, с. 76], і саме у недотриманні умов часто слід шукати причину недостатньої дієвості правових норм [2, с. 72]. Загалом можна констатувати, що на ефективність права впливає ціла низка факторів, співвідношення яких залежить від конкретних історичних умов, в яких знаходиться суспільство, правова система, держава [3, с. 64].

Насамперед варто відзначити, що як в теорії права, так і галузевій юридичній літературі питання умов ефективності права приділяється ґрунтовна увага. При цьому як вже зазначалося, досить часто на шпальтах юридичної літератури автори правових досліджень припускаються ототожнення таких понять як умови та критерії ефективності, що не можна вважати виправданим. О.М. Куракін з цього приводу зазначає, що проблема співвідношення категорій «критерій» і «умова» ефективності [механізму правового регулювання] в юридичній науці розкрита недостатньо, що є підставою для низки теоретичних суперечок: деякі вчені не роблять акцент на різних рольових завданнях названих понять, використовують їх як однопорядкові, часто підмінюючи один термін іншим, хоча сам О.М. Куракін вважає, що ці терміни необхідно чітко розмежовувати. Вчений стверджує, що термін «умова» має кілька смислових навантажень, кожне з яких відрізняється від тлумачення категорії «критерій» [4, с. 10]. Підтримуючи висловлені вище тези, додатково наголосимо, що виходячи із того, що слово «умова» буквально означає обставину, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь, умова ефективності права (правової норми, правового регулювання) представляє собою, як нам видається, необхідну обставину, що уможлиблює ефективну дію норми права, без наявності якої досягнення позитивного результату стає неможливим або суттєво утрудненим. Іншими сло-

вами, визначення умов ефективності дає змогу встановити певний потенціал правової норми, а окреслення критеріїв ефективності – певні напрями її оцінювання.

В радянський період розвитку правової доктрини, основний акцент у питаннях факторів ефективності права та правових норм робився головним чином на відповідності норми певному типу структури суспільства. Разом з тим окремі вчені також звертали увагу на економічні фактори та політику держави як умови такої ефективності. Так, наприклад, В. М. Кудрявцев, В. І. Никитинський, І. С. Самощенко та В. В. Глазирін стверджували, що з соціально-політичної точки зору умовою ефективності норми права є її відповідність класовій та соціальній структурі суспільства, системі суспільних відносин, ідеології і культурі даної суспільно-економічної формації держави [1, с. 76]. В інших джерелах вказувалося, що основними і загальними умовами, що визначають ефективність правового регулювання, є економічний лад і обумовлений ним культурний розвиток суспільства, відповідність правових приписів вимогам моралі і рівню правосвідомості, врахування загальних принципів управління [2, с. 72]. Д. А. Керимов писав, що ефективність дії права залежить перш за все від того, наскільки воно точно і повно відображає, і правильно передбачає реалізацію об'єктивних можливостей відповідно до пізнаних закономірностей суспільного розвитку [5, с. 31]. У свою чергу, Л. С. Явич вважав, що «ефективність правового впливу на суспільні відносини в значній (якщо не вирішальній) мірі залежить від своєчасного приведення права у відповідність з новими потребами економічного розвитку» [6, с. 32-33].

У своїй самостійній науковій праці, присвяченій ефективності норм трудового права, В. І. Никитинський до чинників ефективності відносить: опосередкування в правових нормах вимог соціально-економічних і політичних закономірностей соціалізму; врахування загальних принципів регулювання і управління в процесі нормотворчої діяльності; дотримання в процесі нормотворчості правил законодавчої техніки; інформованість адресатів про зміст правових приписів; режим законності [7, с. 102]¹.

¹ Слід зазначити, що законність (її режим) як важливу умову ефективності права і правових норм згадували й інші радянські автори (наприклад, Ю.Х. Калмиков [8, с. 41], А.І. Екімов [9, с. 101] та ін.).

С. Ю. Марочкін пропонував розділити умови ефективності норм права на соціальні і суто юридичні. До числа перших він відносив необхідність відповідності норм об'єктивним закономірностям розвитку. Юридичними умовами С. Ю. Марочкін називав вимоги до нормотворчої техніки, гарантованість, відповідність методу впливу регульованим відносинам і т.д. [10, с. 49].

Пропонувалося також класифікувати умови ефективності дії норми за підставою, пов'язаною з елементами механізму дії права. З цієї точки зору умови ефективності дії норми будуть стосуватись, по-перше, самої норми; по-друге, діяльності правозастосовних органів; по-третє, особливостей правосвідомості і поведінки громадян, які дотримуються або порушують вимоги правової норми [1, с. 80].

Основна проблема, а точніше слабкість переважної більшості наукових розробок цієї проблематики радянськими авторами криється в явній заідеологізованості методологічних підходів, що застосовувалися дослідниками, які стверджували, що основні умови ефективності норм права слід пов'язувати в першу чергу з класовою диференціацією. Соціалістична модель суспільства при цьому визнавалася як неодмінний фактор ефективності права, а буржуазна модель, відповідно – як фактор, що негативно впливає на розвиток права та суспільні відносини, які ним регулюються. З цих причин, радянське адміністративне право, як зазначали деякі автори, апіорі є ефективним, оскільки у його нормах відображаються інтереси робітничого класу, що є неодмінною умовою такої ефективності².

Слід підкреслити, що в більшості сучасних дослідженнях звісно саме про ці соціально-політичні фактори практично не згадується, але акцент, як і раніше, робиться на соціальних, політичних, економічних і суто юридичних умовах. Так, Л.А. Морозова умови ефективності правового регулювання ділить на три групи: 1) вдосконалення правотворчості, що передбачає найбільш повне вираження в нормах права суспільних інтересів і потреб, посилення гарантованості юридичних норм; 2) вдосконалення процесу правозастосування. Акти правозастосування вважаються гарантуючим елементом, який, в потрібний момент підключаючись до нормативного регулювання, сприяє процесу задоволення інтересів; 3) підвищення рівня правової культури суб'єктів права [11, с. 319-320].

² У деяких джерелах, наприклад, підкреслювалось, що «Історичний досвід радянської держави переконливо доводить загальну ефективність всієї системи радянського права, його інститутів і норм в регулюванні соціалістичних суспільних відносин, тому що ... радянське право відображає об'єктивність потреби суспільного розвитку і спирається при реалізації і застосуванні на єдність волі всього радянського народу за провідної ролі робітничого класу [1, с. 76].

У свою чергу С.І. Пунченко поряд із зазначеною загальновідомою класифікацією чинників ефективності права, вважає за необхідне виділяти класифікацію за таким критерієм як суб'єкти соціальної взаємодії. За вказаним критерієм, вчений виділяє:

1) фактори, пов'язані з діяльністю держави, його правотворчих і правозастосовних органів (наприклад, відображення в прийнятих актах інтересів широких верств населення, повага до прав соціальних меншин, ступінь цілеспрямованості законодавства, ступінь спрямування поведінки суспільства, колективу і особистості шляхом постановки в законах, правових актах соціально корисної мети, правильне, адекватне визначення меж правової регламентації; соціально орієнтована правозастосовна діяльність тощо;

2) фактори, пов'язані з функціонуванням інститутів громадянського суспільства та корпоративного регулювання (наприклад, формування відповідного способу життя; гармонійна взаємодія права з системою корпоративної регуляції, системою корпоративних норм і правил, що регламентують поведінку соціальних груп; суспільна солідарність; успішна соціалізація особистості в суспільстві, ефективне функціонування відповідних соціальних процедур);

3) фактори, що стосуються розвитку етносу і міжетнічної взаємодії;

4) міжнародні (зовнішні) фактори.

Окремо, С.І. Пунченко зазначає, що значущим фактором соціальної ефективності права є врахування закономірностей і тенденцій економічного, політичного та соціального життя [12, с. 20-21].

Традиційний погляд на умови ефективності права пропонують П.М. Рабінович, Н.М. Онищенко та С.В. Бобровник. Так, наприклад, П.М. Рабінович стверджує, що передумовами забезпечення ефективності правового регулювання, зокрема є такі: ефективність матеріального закону (самого нормативно-правового акта); ефективність процедурно-процесуального механізму застосування закону; ефективність діяльності щодо застосування та реалізації закону [13, с. 20]. При цьому вчений, якого підтримують Н.М. Онищенко та С.В. Бобровник, зазначає, що кожна з цих «ефективностей» має свої загально-соціальні та юридичні передумови.

До загально-соціальних передумов ефективності юридичної норми (ефективності правотворчості) вчений відносять: відповідність норми об'єктивним законам (закономірностям) існування й розвитку людини та суспільства; відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін); відповідність юридичної норми реальним потребам та інтересам тих суб'єктів, відносини

між якими вона має регулювати; відповідність юридичної норми стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури, громадській думці згаданих суб'єктів; відповідність норми права висновкам тих наук (суспільних, природничих, технічних), які «предметно» вивчають об'єкти, що перебувають у сфері правового регулювання; відповідність юридичної норми загальним закономерностям самоорганізації системних явищ (їх вивчає синергетика) і цілеспрямованої організації таких явищ (їх вивчає, зокрема, кібернетика) [14, с. 158-161].

У свою чергу, до юридичних (спеціально-соціальних) передумов ефективності юридичної норми, на думку П. М. Рабіновича, Н. М. Онищенко та С. В. Бобровник, належать: правове закріплення домінуючих потреб суспільства; предметна визначеність діяльності правотворчого органу; визначеність меж правового регулювання; зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства; зміна сфери і типу правового регулювання; особливості правотворчості як результату творчого процесу; системність законодавства; якість законодавства; досконалість юридичної техніки; чітке визначення видів юридичної відповідальності, що настає за порушення нормативних приписів, механізму її реалізації [14, с. 158-161; 15, с. 19].

На думку Р. Р. Палехи, основною умовою ефективності правового регулювання є довіра до права. Вчений вважає, що довіра – це внутрішня готовність людини, групи людей, суспільства в цілому до прийняття цінностей зовнішнього соціального світу, готовність розділяти ці цінності як свої власні, діяти відповідно до них і відстоювати їх усіма доступними засобами. В основі довіри знаходиться система цінностей індивіда, певної соціальної групи, яка сформувалася під впливом різноманітних факторів соціалізації. Визначальним у встановленні атмосфери довіри є ступінь збігу власної системи цінностей індивідів і соціальних груп з пропонованими зовнішніми цінностями соціального світу.

Р. Р. Палеха стверджує, що у свою чергу рівень довіри до права визначається ступенем відповідності системи цінностей індивідів і соціальних груп до тієї системи соціальних цінностей, яка закладена в праві і цей ступінь довіри, як підкреслює вчений, прийнято позначати легітимністю. При цьому Р. Р. Палеха абсолютно вірно підкреслює, що формування атмосфери довіри до права – це не тільки рівень послідовної прогресивної соціально-орієнтованої державної політики, розвиненою юридичної техніки, надійних і достатніх матеріальних ресурсів, а й готовність суспільства їх сприймати як життєво необхідних і таких, що органічно доповнюють його правовий розвиток орієнтирів [16, с. 266-267, с. 269].

Крім того, в контексті, обраної нами тональності в підходах до дослідження ефективності норм адміністративного права, особливе значення мають тези Р. Р. Палехи, які він приводить як висновки, при цьому посилаючись на В. В. Денисенко. Вчений правильно зазначає, що «теорія правового регулювання повинна виходити з інтерсуб'єктивності права, обумовленості норм позитивного права правами особи і демократичною участю громадян. Без урахування суспільних цінностей, позитивне право не буде приводити до бажаного результату. Правове регулювання повинно розумітися не тільки як інструмент упорядкування відносин, досягнення мети, але й одночасно як процес підтримки комунікативних зв'язків в суспільстві, де громадяни є юридично рівні і можуть брати участь у нормотворчості» [16, с. 271; 17, с. 83.].

Однак в цілому, не дивлячись на абсолютно обґрунтовані судження вченого про важливість людиноцентричної концепції правового регулювання, слід вказати, що визначити рівень довіри до права в цілому є досить складним і неоднозначним процесом. За великим рахунком, як і всі так звані загально-соціальні умови ефективності права і його норм, довіра до права – це уявлення (яке, до речі, не позбавлене суб'єктивізму) окремого громадянина, соціальної групи або суспільства в цілому про рівень легітимності права, яка в свою чергу залежить від, так би мовити, ступеня зрілості права, повноти відображення в ньому соціальних цінностей, істинності його норм і т.д. Однак, залишається відкритим питання про те, інтереси яких саме соціальних груп реально відображаються в праві, чи істинні його норми в тому випадку, якщо вони відображають інтереси не всього суспільства, а лише його більшості? Іншими словами, наскільки в умовах існуючої дійсності можна об'єктивно судити про ступінь довіри до права з боку суспільства в цілому або певної соціальної спільноти? Безумовно, аналогічне питання стосується і норм адміністративного права, однак, на нашу думку, визначити рівень довіри до конкретної норми адміністративного права та визначити її істинність дещо простіше ніж, наприклад, норм цивільного права, так як сфера об'єктивізації адміністративно-правових норм – це сфера публічного адміністрування і переломлення приватного і публічного інтересів в ній є більш контрастним. Крім того, ступінь відображення інтересів громадянина у визначеній нормі дуже рельєфно проявляється зокрема в тих реординаційних адміністративних правовідносинах, які стосуються надання адміністративних послуг, звернень громадян тощо.

Виходячи з цього, можна припустити, що з точки зору точності оцінок, як про умову ефективності, більш правильно говорити не про довіру

до права в цілому, а про довіру до конкретної правової норми, ступінь якого визначити набагато простіше. При цьому ми залишаємося при своїй думці, що більш раціонально в аспекті ефективності норм адміністративного права вести мову не про таку умову ефективності як довіру, а про істинність норм адміністративного права. У цьому контексті зауважимо, що, на наше переконання, загальним правилом істинності правової норми, з якого безумовно є виключення, є відображення у правовій нормі інтересів як суспільства в цілому, так і окремої особи зокрема.

Ю.Х. Куразов та Т.О. Коломоєць, які досліджують правові засади попередження як виду адміністративного стягнення, акцентують увагу і на необхідності дослідження окремих аспектів його ефективності. Так, наприклад, вчені-адміністративісти зазначають, що умови ефективності це обставини або їх сукупність, від наявності або зміни яких залежить ефективність або її рівень [18, с. 138-139], які, у свою чергу, поділяються на: загальні (врахування загальних принципів правового регулювання у процесі деліктної нормотворчості, дотримання правил законодавчої техніки у процесі цієї ж діяльності, інформування адресатів про законодавчі приписи, в т.ч. ті, що містять засади адміністративної відповідальності, тощо) та особливі, які, у свою чергу, поділяються на дві групи: а) пов'язані із встановленням засад використання ресурсу попередження; б) пов'язані із застосуванням (накладенням) попередження. До перших вчені відносять: фрагментарність врегулювання ознак попередження як виду адміністративного стягнення, розпорошеність його нормативних засад у різних нормативно-правових актах, застарілість положень більшості нормативних актів, які визначають засади використання ресурсу попередження, відсутність його легального визначення, помилкове ототожнення іноді із суміжними правовими поняттями тощо.

До другої – надмірну кількість суб'єктів застосування попередження, які, завдяки специфіці своєї діяльності, за залишковим принципом приділяють увагу попередженню, суперечливість, застарілість, розпорошеність процедурних засад їх діяльності, відсутність систематизованого обліку практики застосування попередження, доведення її до відома громадськості для посилення виховного, превентивного ефекту попередження, формальний підхід (у більшості своїй) до практичного накладення попередження тощо. В той же час, дослідники уточнюють, що «...ресурси для підвищення умов ефективності застосування попередження в наявності – спрощеність (в т.ч. в порядку «спрощеного» провадження), оперативність реагування на вчинення адміністративних проступків, «гнучкість» практики накладення, залучення громадськості, підвищений виховний

вплив тощо» [18, с. 144-145]. Однак, на нашу думку, окреслені Т.О. Коломоєць та Ю.Х. Куразовим так звані особливі умови ефективності попередження є не досить коректними, і у першу чергу ті, що по своїй змістовній суті є нічим іншим як причинами неефективності адміністративного стягнення (фрагментарність врегулювання, розпорошеність нормативних засад, застарілість положень більшості нормативних актів тощо). На наш погляд, така плутанина пояснюється тим, що вчені, з одного боку припускаються ототожнення у співвідношенні таких категорій як «умова» та «причина», а з іншого – фактично аналізують неефективність попередження як виду адміністративного стягнення.

У зв'язку із вказаним, вбачається за необхідне наголосити, що слід чітко розуміти різницю між категорією «умова», тобто обставина, за наявності якої можливий певний результат (наприклад, досконале адміністративне законодавство є запорукою ефективності адміністративно-правової норми), та категорією «причина», тобто явищем, яке обумовлює або породжує інше явище (зокрема, фрагментарність правового регулювання є причиною неефективності законодавства в цілому) [19, с. 1140]. Інакше кажучи, в контексті порушеної проблематики, більш логічно було б вести мову про те, що відсутність певних умов досягнення саме позитивного результату є причиною настання несприятливих наслідків (неефективність правової норми), проте однозначно не вірно судити про те, що відсутність зазначених умов є обставиною, яка обумовлює ефективність норми як досягнення саме позитивного, а не негативного ефекту.

Таким чином, зауважимо, що варто уникати помилки, яка полягає в ототожненні слів «ефективність» та «ефект» та у тезі, що показником ефективності дії адміністративно-правової норми вважаються як позитивні, так і негативні наслідки, інакше кажучи – не варто здійснювати аналіз ефективності певного правового явища як характеристики, що має кілька ступенів оцінювання – від високої результативності, раціональності та дієвості (найвища ступінь ефективності) до його неефективності (найнижча ступінь), оскільки неефективність правової норми, є іншою, окремою її характеристикою.

На відміну від Т.О. Коломоєць та Ю.Х. Куразова, радянський вчений-адміністративіст І.І. Веремеєнко розмірковував про умови ефективності адміністративних санкцій в цілому. Серед конкретних умов ефективності їх застосування вчений називає невідворотність покарання; справедливість покарання; обґрунтованість покарання і т.ін. [20, с. 174]. При цьому вказані умови ефективності адміністративно-правових санкцій І. І. Веремеєнко поділяв на два напрямки: 1) умови ефективності,

пов'язані з чинним законодавством (наявність систематизованого та стабільного спеціалізованого законодавства; інформованість суб'єктів права про існуючі правові заборони та санкції за їх порушення); 2) умови ефективності, пов'язані з реалізацією (невідворотність покарання; оперативність; послідовність практики; використання у боротьбі з адміністративними правопорушеннями усього наявного арсеналу примусових та інших засобів, передбачених законодавством; авторитет правозастосовчого органу тощо) [20, с. 175].

О.С. Рогачева, характеризуючи ефективність норм адміністративно-деліктного права, виокремлює такі умови: державна політика у сфері профілактики та припинення адміністративних проступків; «правова якість» законодавства; правозастосовча діяльність суддів, уповноважених органів виконавчої влади та їх посадових осіб, інших уповноважених органів та їх посадових осіб щодо порушення справи про адміністративне правопорушення, його розгляду і винесення постанови по справі, виконання постанови у справі; правова культура правозастосовувачів; правосвідомість правопорушників [21, с. 14-15].

У свою чергу, І.В. Болокан стверджує, що дія будь-яких правових норм залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів, відтак, і умови ефективності пов'язуються з цими факторами і є різними, в залежності від того, від яких (об'єктивних чи суб'єктивних) умов залежить дія норм. Об'єктивні умови пов'язуються, як правило, з самою нормою адміністративного права (належать до категорій «ефективність права», «ефективність правотворчості»); суб'єктивні ж відносяться до категорій «ефективність реалізації адміністративно-правових норм», «ефективність правозастосування» [22, с. 333]. На її думку, умови ефективності реалізації адміністративно-правових норм можна визначити, як зумовлені рівнем розвитку суспільства необхідні обставини або їх сукупність, наявність яких сприяє реалізації норм адміністративного законодавства, які враховують особливості реальної дійсності та забезпечують результативне правове регулювання [23, с. 76]. В цілому підтримуючи вчену-адміністративіста у формулюванні відповідної дефініції, зазначимо, що у цьому контексті більш точно слід говорити не про забезпечення результативності правового регулювання, а про його ефективність.

До речі, загальними умовами ефективності реалізації адміністративно-правових норм, за І.В. Болокан, є: досконале врегулювання адміністративно-правових відносин загалом; формулювання міри можливої поведінки суб'єктів права в уповноважуючих нормах таким чином, щоб стимулювати якомога активніше використання наданих прав; формулювання обов'язків у зобов'язуючих нормах таким чином, щоб стимулювати

добровільне їх виконання суб'єктами, щодо яких вони передбачені; формулювання заборон у забороняючих та обмежуючих нормах таким чином, щоб стимулювати пасивну поведінку у суб'єктів права загалом; максимальна поінформованість суб'єктів адміністративного права про факт існування та зміст адміністративно-правових норм; «чистота текстів законодавчих актів, прискіпливе ставлення до понятійно-категоріального апарату»; доступність текстів нормативно-правових актів для розуміння, адже «пересічним громадянам важко орієнтуватися у частих змінах законодавства, а також зрозуміти зміст самих текстів законів та нормативних приписів»; наявність механізму реалізації норм адміністративного права (як щодо використання прав, так і щодо виконання обов'язків та дотримання заборон), який має обов'язково бути перевірений на його наявність до запровадження норми у життя, а також необхідність здійснення постійного моніторингу щодо дієвості такого механізму. Наведений перелік умов, які впливають на ефективність реалізації адміністративно-правових норм, як підкреслює вчена, не є вичерпним, але його врахування є необхідним при розробці законопроектів, проектів інших нормативно-правових актів. У свою чергу спеціальні умови ефективності, як стверджує І.В. Болокан, характеризують можливість реалізації норм окремих інститутів адміністративного права та мають враховувати їх специфіку [22, с. 337-338].

На наш погляд, незважаючи на те, що запропонована вченою класифікація умов ефективності норм адміністративного права в цілому є досить вдалою та «життєздатною», деякі із окреслених умов ефективності норм адміністративного права є досить відносними. Зокрема, важко однозначно сприймати зміст такої умови, наприклад, як досконалість врегулювання адміністративно-правових відносин загалом. У нашому розумінні, в контексті порушеної проблематики, доцільно вести мову про досконалість адміністративного законодавства, яка (умова) хоча також й відзначається певною релятивністю, проте має більш конкретизований та очевидний зміст ніж запропонований вченою відповідний варіант умови ефективності норми адміністративного права. Натомість, такі умови як «чистота текстів законодавчих актів, прискіпливе ставлення до понятійно-категоріального апарату та доступність текстів нормативно-правових актів для розуміння лише деталізують таку умову ефективності як досконалість законодавства і не є самостійними і до того ж загальними умовами ефективності норм адміністративного права.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що аналіз наведених точок зору авторитетних вчених-правників з порушеної проблематики дав поштовх для окреслення умов ефективності норм

адміністративного права, які ми схильні поділяти на загально-соціальні та юридичні. Саме такий класифікаційний розподіл пов'язаний із тим, що ми вважаємо абсолютно слухними тези про те, що ефективність норм права має у своїй основі дві ключові передумови. По-перше, правові норми є різновидом соціальних норм, і їх ефективність впливає з характеристик соціальних норм в цілому. По-друге, поряд із цим, специфіка власне юридичних норм (формальна визначеність, обов'язковість і т.д.) визначають інакшу природу ефективності норм права в порівнянні з іншими соціальними регуляторами.

Відзначимо, що безумовно, ефективність галузевих норм багато у чому залежить від факторів ефективності права в цілому, що логічно пояснює вплив переважної більшості загально-соціальних факторів ефективності права у тому числі і на адміністративно-правові норми, які складають самостійну групу умов ефективності норм адміністративного права.

До загально-соціальних умов ефективності норми адміністративного права ми, наприклад, схильні віднести відповідність норми об'єктивним закономірностям існування й розвитку суспільства (закони суспільного розвитку). Суспільна закономірність, як вказується в енциклопедичній літературі – це об'єктивно існуючий, той, що повторюється, суттєвий зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного процесу, який характеризує поступальний розвиток історії [24]. Як відомо, закони суспільного розвитку, як і закони природи, об'єктивні, тобто вони існують незалежно від волі і свідомості людей. Зокрема, незважаючи на те, що в ту чи іншу епоху, домінуючі соціальні групи того чи іншого суспільного устрою намагалися продовжити соціально-економічні чинники свого панування, це, тим не менш, істотним чином не впливало на хід історичного розвитку і суспільний лад так чи інакше змінювався іншим. Підкреслимо, що ми солідарні з тією думкою, що будь-які реформаційні процеси, що відбуваються в державі, повинні враховувати об'єктивну закономірність суспільного розвитку, порівнювати з нею цілі і завдання планованих перетворень і змін. Як видається, нехтування такою важливою закономірністю, наприклад, як спадкоємність розвитку суспільства може привести до важко поправних негативних наслідків, оскільки загальнолюдські моральні цінності, система ринкових відносин, громадянське суспільство і принцип верховенства права, а також інші демократичні цінності не можуть бути автоматично перенесені з одної держави в іншу, так як загальнолюдські досягнення повинні бути органічно вписані в певну культуру і правосвідомість суспільства з урахуванням пройденого останнім історичного шляху.

У контексті нашого дослідження, слід згадати, що О. С. Пашков і Д. М. Чечот свого часу справедливо зазначали, що серед факторів, які впливають на результати правового регулювання, першорядне значення мають пізнання і свідоме використання в процесі правотворчості об'єктивних законів суспільного розвитку. Чим повніше відбиваються і враховуються в правових нормах вимоги об'єктивних законів, тим успішніше здійснюється саме правове регулювання. При цьому зазначалося, що явища суспільного життя, безперервно повторюються під впливом постійної дії об'єктивного закону, відчувають на собі вплив інших факторів – вони виникають кожного разу в інший час і за інших обставин, ніж попередні аналогічні явища. Тому при застосуванні права необхідно враховувати історичну обстановку, умови місця і часу розвитку суспільних відносин, національні традиції, психологічні особливості та рівень правосвідомості населення [25, с. 4].

Якщо вести мову про об'єктивні закономірності розвитку суспільства як про умову ефективності норм адміністративного права, необхідно вказати, що в даному випадку слід враховувати, що ті соціальні зміни, які відбулися в нашому суспільстві (в першу чергу, мова йде про Революцію Гідності), лише підтверджують важливість переорієнтування адміністративного права та його регулюючого потенціалу в першу чергу на інтереси людини і створення реальних умов для реалізації її прав, в тому числі і в публічній сфері. Іншими словами, постійно зростаючий рівень суспільної свідомості (в тому числі і правової) вимагає від уповноважених державних органів створення тих механізмів, закріплених в конкретних адміністративно-правових нормах, які не тільки фіксують певний соціальний і правовий статус особи, а й дозволяють його реалізувати з максимально позитивним результатом. Тому висновок про те, що чим більше буде дотримуватися ця умова, тим більше буде забезпечуватися ефективність норм адміністративного права, лежить на поверхні та не потребує додаткового обґрунтування.

Із вищевикладеного також цілком логічно випливає, що умовою ефективності норми адміністративного права є відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування. Не повторюючи змісту попередньо окреслених соціальних передумов ефективності норм права, зазначимо, що на ефективність норм права впливають і властивості права в цілому як соціального регулятора, який функціонує в конкретному культурно-історичному контексті.

Без перебільшення, одною із ключових умов ефективності норм адміністративного права є їх істинність. Визначаючи зміст цієї категорії ми наголошували на особливій здатності норм адміністративного права відображати у своєму

змісті інтереси суспільства в цілому та конкретної людини. Розвиваючи цю тезу, підкреслимо, що від рівня істинності адміністративно-правових норм, залежить їх ефективність в людиноцентричному, економічному, психологічному, поведінковому та аксіологічному аспектах, оскільки ступінь виразності суспільних інтересів в адміністративно-правових нормах надає їм необхідної обов'язковості, що досягається за рахунок морально-психологічного ставлення адресата правової норми до останньої; є чинником, що обумовлює наявність механізму належної реалізації адміністративно-правового статусу особи; так чи інакше сприяє правомірній активності суб'єктів адміністративного права; відображає глибину забезпечення у нормах адміністративного права загально-соціальних цінностей; демонструє рівень реалізації права особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї тощо.

Безумовно, вказаний перелік загально-соціальних умов ефективності норм адміністративного права не обмежується лише наведеними факторами. До таких чинників також можна віднести: державну політику в сфері публічного адміністрування в цілому та в окремих її складових, відповідність адміністративно-правових норм рівню загальної та правової культури суспільства, відповідність норм адміністративного права загальним закономірностям самоорганізації системних явищ, фактори, що пов'язані з функціонуванням громадянського суспільства в цілому та його інститутів тощо.

У свою чергу, специфіка предмету правового регулювання адміністративного права, яка головним чином визначається за рахунок особливостей прояву норм права в так званій публічній сфері, накладає свій відбиток на визначення юридичних умов ефективності адміністративно-правових норм. Інакше кажучи, вести умови про такі найбільш змістовні та в цілому конкретні умови як досконалість законодавства, правозастосовчої діяльності та рівень правосвідомості громадян варто лише крізь призму предмету адміністративного права та його складових (груп суспільних відносин, врегульованих нормами адміністративного права). У зв'язку із цим, юридичними умовами ефективності норм адміністративного права є досконалість адміністративного законодавства, досконалість правозастосовчої діяльності юрисдикційних суб'єктів адміністративного права та рівень правосвідомості суб'єктів адміністративних правовідносин.

Зокрема, зауважимо, що наприклад, досконалість адміністративного законодавства відображає стан відповідності норм адміністративного права загальним та конкретним соціально-економічним, політичним, культурним і психологічним умовам, в яких вони будуть діяти. Як слушно

вказується на сторінках юридичної літератури, для дотримання цих умов в першу чергу необхідно забезпечити підготовку і прийняття таких норм, які були б науково обґрунтовані, відповідали цілям розвитку законодавства на основі об'єктивних потреб суспільства [1, с. 80-81].

У свою чергу, правозастосовча діяльність є тою необхідною умовою ефективності норм адміністративного права, яка, власне з одного боку показує рівень досконалості адміністративного законодавства, а з іншого є сукупністю різноманітних складових, кожна з яких виконує свою функцію та взаємодіє між собою, у процесі якої створюється або змінюється практика застосування адміністративно-правових норм, виробляються пропозиції удосконалення законодавства тощо. І саме ця заплутана сукупність утворює правозастосовчу діяльність як складну систему процесуальних, організаційних, технічних, психологічних та інших зв'язків, досконалість якої є одним з важливих умов ефективності адміністративно-правових норм.

Правосвідомість суб'єктів адміністративного права пов'язана з рівнем знання законодавства, ступенем його схвалення громадянами, характером правової поведінки та рівнем правомірної активності суб'єктів адміністративного права тощо. Як слушно зауважується деякими вченими, стан правосвідомості і правової поведінки може оцінюватися на різних рівнях (суспільства в цілому, соціальної групи, індивіда), що дає можливість оцінити ефективність дії правової норми стосовно дотримання її в суспільстві в цілому, в різних соціальних групах населення, а також конкретними категоріями осіб [1, с. 82]. При цьому, слід підкреслити, що умови ефективності дії норм адміністративного права, які полягають у високому рівні правосвідомості і правової культури суб'єктів адміністративних правовідносин, знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими, згаданими вище умовами – досконалістю адміністративного законодавства та досконалістю правозастосовчої діяльності юрисдикційних суб'єктів адміністративного права.

Отже, підбиваючи підсумок зазначимо, що умови ефективності адміністративно-правової норми безпосередньо пов'язані з ефективністю адміністративного права в цілому та ефективністю адміністративно-правового регулювання зокрема, а передумовами ефективності адміністративно-правових норм є загально-соціальні та юридичні фактори. На підставі вказаного, зазначимо, що умови ефективності адміністративно-правових норм – це обставини загально-соціального та юридичного характеру, які уможливають ефективну дію норм адміністративного права і без наявності яких досягнення позитивного результату від виконання, додержання, використання або застосування норми стає недосяжним або суттєво утрудненим.

Література

1. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев и др. М.: Юридическая литература, 1980. 280 с.
2. Самощенко И. С., Никитинский В. И., Венгеров А. Б. К методике изучения эффективности правовых норм. *Советское государство и право*. 1971. № 9. С. 70–78.
3. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Краснодар, 2016. 169 с.
4. Куракин О. М. Анализ співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7-10.
5. Керимов Д.А. Категория цели в советском праве. *Правоведение*. 1964. № 3. С. 31-38.
6. Явич Л.С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. М.: Госюриздат, 1961. 172 с.
7. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права: Монография. М.: Юридическая литература, 1971. 247 с.
8. Калмыков Ю.Х. О повышении эффективности норм гражданского законодательства. *Правоведение*. 1973. № 2. С. 41-47.
9. Экимов А.И. Побудительное воздействие правовых целей. *Вестник Ленинградского университета. Экономика, философия, право*. 1969. № 11. Вып. 2. С. 96-101.
10. Марочкин С.Ю. Проблема эффективности норм международного права. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1988. 146 с.
11. Морозова Л.А. Теория государства и права. М.: Юрист, 2002. 384 с.
12. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Краснодар, 2012. 28 с.
13. Рабінович П. Эффективность юридических норм: загалнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1(52). С. 13–21.
14. Рабінович П. М. Основы загалної теорії права та держави: навчальний посібник. Вид. 5-те, зі змінами. К.: Атіка. 2001. 176 с.
15. Оніщенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства. Законодавство: проблеми ефективності. К.: Наук. думка, 1995. С. 13-27.
16. Палеха Р. Р. Доверие к праву как условие эффективности правового регулирования. Правовое регулирование: проблемы эффективности, легитимности, справедливости: Сборник трудов международной научной конференции (Воронеж, 02–04 июня 2016 г.) [редкол.: Денисенко В.В. (отв. ред.), Беляев М.А.]. Воронеж: НАУКА ЮНИПРЕСС, 2016. 624 с.
17. Денисенко В.В. Теория правового регулирования в отечественной науке: поиск новой методологии // Вопросы правоведения. 2014. № 4.
18. Коломоець Т. О., Куразов Ю. Х. Феномен попередження як виду адміністративного стягнення: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. 200 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
20. Веремеенко И. И. Административно-правовые санкции: монография. М.: Юридическая литература, 1975. 192 с.
21. Рогачева О. С. Эффективность норм административно-деликтного права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право». Воронеж, 2012. 50 с.
22. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 549 с.
23. Болокан І. В. Умови ефективності реалізації адміністративно-правових норм. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 4. С. 73–77.
24. Большая советская энциклопедия. М.: Советская энциклопедия. 1969-1978. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/87857>.
25. Пашков А. С., Чечот Д. М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления. *Советское государство и право*. 1965. № 8. С. 3-11.

Анотація

Шахов С. В. Поняття та класифікація умов ефективності адміністративно-правових норм. – Стаття.

У статті, на підставі узагальненого аналізу наукових та публіцистичних джерел розкривається зміст умов ефективності норм адміністративного права. Зазначено, що умови ефективності адміністративно-правової норми безпосередньо пов'язані з ефективністю адміністративного права в цілому та ефективністю адміністративно-правового регулювання зокрема, а передумовами ефективності адміністративно-правових норм є загално-соціальні та юридичні фактори.

На підставі вказаного, зауважено що умови ефективності адміністративно-правових норм – це обставини загално-соціального та юридичного характеру, які уможливають ефективну дію норм адміністративного права і без наявності яких досягнення позитивного результату від виконання, додержання, використання або застосування норми стає недосяжним або суттєво утрудненим.

Ключові слова: норма адміністративного права, класифікація, ефективність, право, умова.

Аннотация

Шахов С. В. Понятие и классификация условий эффективности административно-правовых норм. – Статья.

В статье, на основании обобщенного анализа научных и публицистических источников раскрывается содержание условий эффективности норм административного права. Отмечено, что условия эффективности административно-правовой нормы непосредственно связаны с эффективностью административного права в целом и эффективностью административно-правового регулирования в частности, а предпосылками эффективности административно-правовых норм является обще-социальные и юридические факторы.

На основании указанного, отмечено что условия эффективности административно-правовых норм – это обстоятельства в-социального и юридического характера, которые делают эффективное действие норм административного права и без наличия, которых достижение положительного результата от выполнения, соблюдения, использования или применения нормы становится недостижимым или существенно затруднено.

Ключевые слова: норма административного права, классификация, эффективность, право, условие.

Summary

Shakhov S. V. Concept and classification of conditions for the effectiveness of administrative norms. – Article.

The article, on the basis of a generalized analysis of scientific and publicistic sources, reveals the content of the conditions for the effectiveness of the norms of administrative law. It is noted that the conditions for the effectiveness of administrative law are directly related to the effectiveness of administrative law in general and the effectiveness of administrative law in particular, and the

prerequisites for the effectiveness of administrative law are general social and legal factors.

Based on this, it is noted that the conditions for the effectiveness of administrative legal norms are circumstances of a social and legal nature that make effective action of administrative law norms and without which the achievement of a positive result from the implementation, compliance, use or application of the norm becomes unattainable or substantially difficult.

Key words: norm of administrative law, classification, efficiency, law, condition.